

Фелікс Рудич

**СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.
ШЛЯХИ ВИХОДУ ІЗ КРИЗИ**

Становлення суспільно-політичного устрою в сучасній Україні – одна із актуальних проблем політичної науки. В Україні цей процес супроводжується численними політичними конфліктами. Питанням стабілізації суспільно-політичного устрою присвячена пропонована стаття.

Ключові слова: державне управління, політична система, влада і опозиція.

Felix Rudych. The Socio-political Order Formation in Modern Ukraine: Political Analysis. The Ways of Exist From the Crisis. *The processes of socio-political and state order formation in modern Ukraine are the most urgent problems in domestic political science. In Ukraine the se processes accompanies by numerous political conflicts. The problems of socio-political stabilization were analyzed in this article.*

Key words: state government, political system, government and opposition.

За роки незалежності Українська держава відбулася за всіма формальними вимірами: незалежність, суверенітет визнані світовим товариством, країна стала рівноправним членом багатьох міжнародних організацій і об'єднань, зокрема Ради Європи, укладені угоди про співробітництво з провідними міжнародними союзами – ЄС і НАТО, набула без'ядерного статусу, обрала демократичний тип державного суспільного устрою.

Завершився початковий етап перехідного періоду – проголошення незалежності й набуття атрибутів державності – і Україна перейшла до етапу розвитку демократичних процесів, політичного та економічного облаштування. Незалежна Україна, подолавши складний конституційний шлях – від Декларації про Державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), укладання Конституційного договору між Президентом України і Верховною Радою України (8 червня 1995 р.) – до прийняття Конституції України 28 червня 1996 р., прагне набути контурів сучасної повноцінної, цивілізованої держави, довершити політичну та економічну визначеність.

XX сторіччя знаменувало перехід усіх західноєвропейських держав до практичної реалізації ідеї поділу функцій влади відповідно до власних можливостей, політичних цілей та історичних традицій. Поділ функцій влади – провідний механізм дієвості усіх видів політичної влади, характерна для демократичної держави система функціонування, згідно з якою законодавча, виконавча й судова влада здійснюються різними інститутами. При цьому тільки

узгодження дій усіх трьох гілок влади спроможне забезпечити функціонування та стабільний розвиток держави.

Систему державної влади за Конституцією в Україні становлять: Глава держави – Президент України; орган законодавчої влади – Верховна Рада України; органи виконавчої влади – Кабінет Міністрів, обласні та районні державні адміністрації і органи судової влади.

Згідно з Конституцією Главою держави з правом виступати від її імені є Президент України. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво її зовнішньополітичною діяльністю; очолює Раду національної безпеки та оборони України, є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України; призначає позачергові вибори до Верховної Ради України та припиняє повноваження парламенту.

Президент України здійснює також інші повноваження, які, відповідно до Конституції України, належать до його компетенції.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України, конституційний склад якої – чотириста п'ятдесят народних депутатів, обраних на основі загального, рівного і прямого виборчого права. Обирається вона за змішаною системою на 5 років, працює в режимі чергових і позачергових сесій.

Уся організація роботи Верховної Ради здійснюється відповідно до вимог Конституції і прийнятого парламентом Регламенту.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді. До складу Кабінету Міністрів входять Прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Основою діяльності Кабінету Міністрів є Програма уряду, яку ухвалює Верховна Рада України. Прем'єр-міністр керує роботою Кабміну, спрямовує її на виконання Програми діяльності уряду.

Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Система судової влади України відповідно до нового Закону «Про судоустрій і статус суддів», прийнятого Верховною Радою 2 червня 2016 р., складається з місцевих суддів, апеляційних суддів і Вищої ради правосуддя. Сергій Головатий: «Конституційними змінами в сфері правосуддя вибудовується нова система юридичної України» [1].

Важливим для України соціальним інститутом є місцеве самоврядування.

Відповідно до законодавства України місцеве самоврядування є правом територіальних громад (мешканців сіл, селищ та міст) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної рад входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень рад становить п'ять років.

Територіально громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування, відповідно, сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях.

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад. Держава фінансово підтримує місцеве самоврядування.

Підкреслимо: створення чіткого механізму стримувань і противаг, а головне – неухильне дотримання Конституції України всіма гілками влади – неодмінна умова зміцнення демократичних засад в управлінні державою.

Винятково важливу роль у процесі формування владних структур відіграють політичні партії. За нинішніх умов політичні партії України ще не виконують достатньою мірою системотворчого призначення. Сьогодні можна говорити лише про багатопартійність, яка, відмовляючись від атомізованого розмаїття, з великою кількістю дрібних маловпливових партій поступово стає партійною системою з її класичним розмежуванням на лівих, центр і правих.

Слід зазначити, що на початковому етапі Україна прагнула створити соціально-політичні інституції за європейським зразком. Проте відсутність системного підходу до формування політичних структур призвела до протистояння різних гілок влади, зрештою, до неодноразової кризи влади загалом, втрати авторитету влади у населення.

За оцінкою експертів, *перша масштабна криза* відбулася 2001 – 2002 року [2]. Пов'язана вона з публікацією Олександром Морозом аудіо записів (Плівки Мельниченка), які кидали тінь на Президента, як, можливо, причетного до ряду гучних злочинів, у тому числі зникнення журналіста Георгія Гонгадзе. Касетний скандал послужив початком цілої кампанії протестів проти керівництва країни, яка дістала назву «Україна без Кучми». Головні вимоги: відставка Президента, міністра внутрішніх справ, голови СБУ, Генерального Прокурора. Акції тривали до квітня 2001 року. Президент виконав частково вимоги протестувальників: глави МВС і СБУ були відправлені у відставку.

Акція «Україна без Кучми» стала *фундаментом «помаранчевої революції» – друга криза*. Все почалося 22 листопада 2004 року, коли ЦВК оголосила підсумки другого туру президентських виборів, в якому переміг Віктор Янукович. Дані екзитполів віддавали перевагу Віктору Ющенку, який закликав українців вийти на вулицю. На майдані Незалежності зібрався багатотисячний мітинг. В столицю була введена бронетехніка. Внаслідок переговорів між Януковичем і Ющенком було призначено другий повторний тур. Його виграв Ющенко. На думку експертів, одним із головних результатів «помаранчевої революції» стало внесення змін до Конституції: країна стала парламентською республікою.

Демарш Олександра Зінченка – третя криза. В середині 2005 року глава Секретаріату Президента Віктора Ющенка Олександр Зінченко подав у відставку, мотивуючи своє рішення тим, що «не можливо миритися з неправдою і корупцією в оточенні Президента». Зінченко звинуватив секретаря СНБО Петра Порошенка, першого помічника Президента Олександра Третякова і лідера фракції «Наша Україна» Миколу Мартиненка в корупції і створенні бізнес-клану. Президент звільнив Порошенка і Третякова, відправив у відставку уряд на чолі з Юлією Тимошенко. Всі ці чвари не пройшли даром для «помаранчевої

команди». На виборах у березні 2006 року з результатом 186 мандатів перше місце зайняла Партія регіонів, БЮТ отримав 129 мандатів, «Наша Україна»—84. Янукович очолив Кабінет Міністрів України.

Через рік, 2 квітня 2007 року, Ющенко розпустив Верховну Раду. Причина: «коаліція на чолі з Партією регіонів (в коаліцію входили КПУ і СПУ) прагне узурпувати владу і змінити Конституцію». Вибори відбулися, БЮТ і НУНС здобули більшість. 18 грудня Прем'єр-міністром обрана Ю.Тимошенко. Разом з тим суперечки в «помаранчевій команді» не були подолані. На президентських виборах 2010 року переміг Віктор Янукович.

Події кінця 2013 – початку 2014 року – четверта криза до цього часу в пам'яті українців. Унаслідок масових протестів Янукович і більшість його оточення втекли, влада перейшла до парламентської опозиції.

У 2014 році в Україні сформовані нові владні структури. У практичній діяльності політичні сили, які прийшли до влади, зіткнулися з величезними труднощами, масштаби та серйозність яких, судячи з усього, перед здобуттям важелів державного управління усвідомлювалися не повною мірою. На Сході України триває війна. Анексовано Крим. Дезорганізована економіка, спустошена казна, зубожіння величезної кількості населення роблять усе більш проблематичним у короткий термін змінити на краще становище в країні, життя людей.

25 травня 2014 року Україна обрала Петра Порошенка Президентом у першому турі виборів.

Під час інавгурації Президент виступив з програмною промовою, яка лягла в основу його політичної діяльності. Серед іншого, Президент висунув низку ініціатив для встановлення миру в країні. Окремі його положення перейшли в Мінські домовленості про припинення бойових дій (вересень 2014, лютий 2015р.). Ідеться, зокрема, про децентралізацію влади, амністію для тих, хто не скоїв особливо тяжких злочинів, дострокові місцеві вибори в Донбасі. Верховна Рада за ініціативи Президента ухвалила закони про удосконалення судової реформи.

На думку експертів, за час, що минув, Президент значною мірою зміг заморозити конфлікт у Донбасі, проект реформи децентралізації внесено в парламент, збільшено кількість Збройних сил України до 250 тисяч осіб, більш-менш успішно ведуться переговори з західними партнерами [3].

Очевидно, що об'єктивні труднощі, з якими довелося зіткнутися Петру Порошенку в період свого президентства, дають підстави для деякої поблажливості в оцінці його роботи. Проте час авансів пройшов. Настав час виконувати обіцянки.

Якщо в перший рік президентства головним викликом була війна і, до честі Президента, її удалося призупинити, то зараз основний виклик для Президента – внутрішньополітичні проблеми – піднесення економіки і боротьба з корупцією. Знову загострилася ситуація на Сході України. Більш як дворічне перебування у владі показало, що Петро Порошенко не зміг сформулювати і здійснити зрозумілий, послідовний і ефективний курс, який вивів би країну з кризи [4].

При цьому, Президенту слід більш зважено підходити до вирішення ідеологічних питань. Відмова від Дня захисника Вітчизни 23 лютого і прив'язка Дня захисника України до дати заснування УПА, також як і закон про тотожність комуністичного і нацистського режимів неоднозначно сприйняті в суспільстві [5].

Позачергові вибори у Верховну Раду України VIII скликання за змішаною системою відбулися 26 жовтня 2014 року. У виборах взяли участь понад 60 відсотків українських громадян. П'яти-відсотковий бар'єр подолали «Народний фронт», Блок Петра Порошенка, ВО «Самопоміч», «Опозиційний блок», Радикальна Партія Олега Ляшка і ВО «Батьківщина».

Головою Верховної Ради України обрано Володимира Гройсмана. Сформовано коаліцію, до складу якої ввійшли народні депутати обраних політичних партій, крім «Опозиційного блоку». Прем'єр-міністром Кабінету Міністрів України обрано Арсенія Яценюка. Парламент затвердив склад нового Уряду, до якого ввійшли також три іноземці.

На черговому засіданні парламент обрав першим заступником Голови Верховної Ради Андрія Парубія і заступником Оксану Сироїд. До речі, вона стала першою жінкою в Президії за всю історію незалежної України.

Перед Президентом, парламентом, урядом країни на весь зріст постало завдання подальшого зміцнення незалежності держави, збереження стабільності та міжнаціональної згоди, протистояння спробам розколоти країну за ідеологічними та національними відзнаками, безвідкладного вирішення питань внутрішньої і зовнішньої політики, а головне – досягнення миру в країні.

Однією з найскладніших проблем сучасного державотворення є формування механізму стримувань і противаг у діяльності законодавчої і виконавчої гілок влади. Згідно зі змінами до Конституції України відбувся перерозподіл владних повноважень на користь Верховної Ради і Кабінету Міністрів України. Звучилося коло повноважень Президента і особливо його Адміністрації, на яку покладено аналітичні та прогностичні функції, підготовку документів для Глави держави.

У владних структурах мають працювати дібрані за конкурсом люди за достатнім рівнем професійного досвіду, школи життя, авторитету. Управлінська еліта повинна мати політичну і управлінську культуру, тобто досконало знати закони суспільно-політичного устрою, професійно застосовувати ці знання у своїй сфері, вміло налагоджувати взаємовідносини з колегами й на цій основі дотримуватися політичної коректності. Періодично слід проводити атестацію всього корпусу державних службовців на відповідність посадам, які вони обіймають.

Одна з наболілих проблем – викорінення корумпованості в державному апараті. Для боротьби з корупцією недостатньо, хоча й важливо, щоб найвищі посадові особи держави були порядними людьми. Небезпека таїться в їхньому оточенні. Тут непоодинокими є, як свідчить реальність, випадки хабарництва. Концептуальною основою нормативно-правових засобів боротьби з корупцією має бути не документування наслідків цього негативного явища, а створення умов, які унеможливлювали б корупційні прояви. Американський державний діяч Томас Джефферсон: «Протистояти корупції і тиранії треба до того, як вони заволодіють нами. Краще взагалі не пускати вовка у вівчарню, ніж сподіватися на те, що зумієш видерти йому зуби й кігті після того, як він туди увійде» [6]. Якщо тенденцію хабарництва не подолати, наслідком може стати

становлення такого суспільного устрою, в якому навіть за чітко визначених повноважень різних гілок влади чесність, порядність і професіоналізм перестануть сприйматися як моральні орієнтири соціальної поведінки, а така країна буде виведена з кола цивілізованих держав.

На сучасному етапі для українського народу сильна демократична влада є нагальною потребою. Нагадаємо, Аврам Лінкольн стверджував, що «демократія – це влада народу, влада, яку здійснює народ, влада в інтересах народу» [7]. Сила демократичної влади (а перспектива лише за такою владою) значною мірою ґрунтується на довірі народу, його активній, зацікавленій участі у здійсненні державної політики. Для здобуття такої довіри, поряд з іншими передумовами, визначальними є дії самої держави, її владних структур, які мають бути етично мотивовані. Йдеться про якісні зміни самої держави й характеру її відносин із громадянами. Держава не є заміником моралі, вона продовжує, доповнює її.

Головним «дефіцитом» української демократії є нехтування законів і непрацююча Конституція. Провідні статті Основного закону порушуються або не виконуються. Судова система залежна від виконавчої влади, політичних інтересів і, як наслідок, – корумпована.

Уразливим місцем демократії є і відсутність важелів впливу на владу, адже опозиція, експерти, органи місцевого самоврядування практично відсторонені від процесу розробки й прийняття владних рішень.

Діяльність громадян на підтримку своєї влади є вирішальним соціальним ресурсом демократичної держави. В Україні поки що цього не сталося. Штучно створено унікальну спекулятивну й кримінальну буржуазію, метою якої є не економічне зростання країни, а власне збагачення. За кордон вивозяться сировина та матеріали, там-таки розміщується здобутий унаслідок обкрадання народу капітал. Кримінальна й напівкримінальна буржуазія рветься (і не безуспішно) до влади. Володимир Гройсман: «Що у нас відбулося. Адже за всі ці роки ми побудували пострадянську корумповану країну. Тобто, є стійка система, яку треба зламати і

вибудувати нову. І вона буде чинити опір і робити все для того, щоб зберегтися. Але вона вже непридатна для життя» [8].

Чинна на сьогодні політична система – це система транспартичної корупції, в якій різні партії сваряться на публіці, а в середині – зв'язані бізнес-інтересами, які для них є визначальними. При цьому культивується всемогутність грошей. А це – прямий шлях до корупції. Відповідно до європейських вимірювань демократія – це державний механізм, що ефективно діє на користь країни, а не групи політиків, це чітке розмежування повноважень між гілками влади, це професійно працюючий Уряд, який підтримує стабільна більшість у парламенті, і незалежна судова влада, дієва боротьба з корупцією, це консенсус політичного класу і суспільства щодо стратегічно важливих для країни питань [9].

Заміна розбалансованої системи державних інститутів досконалою політичною системою, моделлю чіткого розмежування владних повноважень, забезпечення механізму стримувань і противаг, сучасних форм безпосередньої і представницької демократії, наявність офіційної опозиції – невідкладні завдання, які належить вирішити на сучасному етапі політичному класу, Президентіві, парламенту й уряду. Йдеться про соціально-правову державу та громадянське суспільство.

Нині в Україні всі зрозуміли, що після розвалу СРСР і здобуття незалежності у нас так і не склався новий порядок, який забезпечував би її успішний розвиток. Країна, яка ще недавно входила до десятка найбільш розвинених держав Європи, після проголошення незалежності опинилася відкинutoю на десятиріччя назад, майже на узбіччя світового прогресу. Це підтверджують і міжнародні незалежні рейтинги [10]. Україна отримала лише 71-ге місце серед 144 країн у рейтингу успішних країн.

Двадцять п'ять років тому в Білорусії, в Біловезькій Пущі, Борис Єльцин (президент РРФСР), Леонід Кравчук (Президент України), Станіслав Шушкевич (голова Верховної Рада Республіки Білорусії) підписали історичну Угоду. Насторожувало, що делегація, яка прибула в Білорусію, розмістилася подалі від сторонніх очей. Нікому не говорилося, для чого їдуть. Проте керівникам КДБ Білорусії стало відомо, що наміри членів делегації – підписати Угоду про ліквідацію

СРСР. Про це було повідомлено в Москву, в тому числі і М.Горбачову. Спецназ КДБ Білорусії оточив ліс у районі резиденції і чекав наказу про арешт ліквідаторів СРСР. Проте відповідна команда із Москви так і не постувила.

8 грудня 1991 року Угода була підписана. В ній говорилося: «Союз СРСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування». І далі: «Високі сторони, що домовляються, створюють Співдружність Незалежних Держав» [11]. Як наслідок, колишні дружні республіки пішли по життю самостійно, маючи свою власну долю.

25 грудня Михайло Горбачов виступив по телебаченню: «Внаслідок ситуації, що склалася з утворенням Співдружності Незалежних Держав, я припиняю свою діяльність на посту Президента СРСР. Приймаю це рішення з принципових міркувань... Я твердо виступав за самостійність, незалежність народів, за суверенітет республік. Але одночасно за збереження союзної держави, цілісності країни. Події пішли по іншому шляху. Переважила лінія на розчленування держави, чим я не можу погодитись» [12].

Союз Радянських Соціалістичних Республік перестав існувати 26 грудня 1991 року.

Як відомо, Радянський Союз уже в кінці 70-х років ХХ століття зіткнувся з серйозними економічними проблемами, які негативно впливали на стан справ у суспільстві. Була легалізована приватна власність і створені валютний і фондовий ринки, філософія зовнішньої політики спрямовувалася на односторонні поступки країнам Заходу. Труднощі, які виникли, скоріше всього можна було подолати. Але для цього потрібно було, щоб на чолі країни з'явився лідер, який би володів стратегічним баченням виходу країни із кризи, мав для цього відповідні культуру і вольові якості. Розпад СРСР і відмова східноєвропейських держав від соціалістичного устрою не привели до зникнення інших соціалістичних країн. До числа найбільш впливових держав увійшов Китай, де поряд зі збереженням основних соціалістичних цінностей вдалося об'єднати принципи соціалістичного планування виробництва з ринковою економікою. На сьогодні Китай – одна з потужних країн у світовому масштабі [13].

Політичний клас, правляча еліта, які зосередили в своїх руках реальну владу в головних (політичній, ідеологічній, економічній, зовнішньополітичній) сферах життєдіяльності держави, покликані визначити та запропонувати суспільству магістральні вектори внутрішньої і зовнішньої політики, проект його національного розвитку, адекватний викликам сучасності та геополітичному виміру країни. Йдеться про утвердження власної унікальної цивілізації, в якій ринкова економіка має поєднуватися з державним регулюванням розвитку її провідних галузей.

Підкреслимо: становлення політичної системи в сучасній Україні відбувається складно, суперечливо. Валентин Симоненко: «Аналіз практичної діяльності влади свідчить насамперед про її некомпетентність, безвідповідальність і повну управлінську імпотентність, що поглиблює соціально-економічну кризу, робить її вибухонебезпечною» [14]. Політична криза, яка охопила Україну весною минулого року і призвела до зміни уряду і обрання нового Прем'єр-міністра, це переконливо підтвердила. Остаточний вихід із глибокої політичної та економічної кризи, в якій і досі перебуває країна, можливий лише на шляху поглиблення демократії, активного використання матеріального та інтелектуального потенціалу країни. Для цього народ, як суверен, від якого виходить уся влада в державі, повинен мати організаційні структури для реалізації своєї владної волі. Роль і місце органів місцевого самоврядування мають бути значно підвищені.

Відповіді на виклики, які постали перед сучасною владою, і є необхідними передумовами виходу України із кризи.

Нагальною потребою на сучасному етапі, як уже говорилося, є сильна демократична влада. Вона має ґрунтуватися на довірі народу, його активній участі у здійсненні державної політики. Для здобуття такої довіри, поряд із багатьма іншими передумовами, вирішальними є етично вмотивовані дії владних структур, лідерів держави, політичної еліти.

Вихід бачиться в децентралізації державного управління, наданні регіонам достатньої адміністративної і фінансової самостійності з одночасним піднесенням відповідальності за стан справ. Держава зберігає унітарний характер.

Український парламент проголосував у першому читанні законопроект про внесення змін до Конституції України стосовно

децентралізації влади [15]. Йдеться про створення сприятливих умов для децентралізації і розвитку місцевого самоврядування з метою наближення влади до людей.

У країні діятиме трирівнева система адміністративно-територіального устрою: область, район і громада, в яку зможуть увійти один або кілька населених пунктів. Органом місцевого самоврядування буде вважатися голова, рада громади та її виконавчий орган.

Жителі громади будуть самі вибирати сільського, селищного або міського голову, який очолюватиме виконавчий орган відповідної ради, і депутатів місцевих рад на п'ять років.

Нова Конституція дозволить людям на місцях самим обирати собі ту владу, яку вони хочуть, а не отримувати її з Києва. В областях і районах будуть обрані ради, які створять свої виконкоми і заберуть на себе повноваження управляти територією. Зміни до Конституції передбачають європейські стандарти децентралізації влади, оскільки надають регіонам більше можливостей контролювати своє майбутнє, дають більше повноважень у бюджетному процесі. Значна частина загальнонаціональних і місцевих зборів буде залишатися в органах місцевого самоврядування, які будуть самі вирішувати, на що витратити гроші.

За зразок в Україні бореться досвід Польщі [16]. Зараз в Україні 24 області, 490 районів 10279 сільських рад. Залишиться 27 регіонів, 150-200 районів та 1500-2000 громад. Головне в децентралізації – право самостійно розпоряджатися фінансами. Польські гміни залишають 90 відсотків зібраних податків, українські сільські ради мають 20 відсотків, а після децентралізації матимуть 50-60 відсотків.

Передача влади на місця в Україні в самому розпалі. Віцепрем'єр Геннадій Зубко: «До кінця 2016 року в Україні буде 368 об'єднань громадян: 205 сільських, 113 селищних, 50 міських. Це 25 відсотків від запланованої кількості об'єднань територіальних громад. Завершити децентралізацію планується в 2018 році» [17].

Виповнилося два роки з часу проведення позачергових парламентських виборів. За цей період депутати зареєстрували близько восьми тисяч законопроектів. Парламент прийняв «безвізовий» пакет євроінтеграційних законів, реформу судової системи. Поряд з цим, відправив у відставку Уряд, замінив двох

Генеральних Прокурорів, створив декілька антикорупційних органів, антикорупційну прокуратуру. За оцінкою експертів, законодавчий орган працює злагоджено, хоча із труднощами [18]. Вихід на початку 2016 року із коаліції «Радикальної партії», «Батьківщини», «Самопоміч» ставить під загрозу виконання коаліційної угоди, а зрештою, і існування самого парламенту.

До кінця 2016 року парламент має завершити ряд завдань [19]. Це затвердження бюджету-2017. Бюджет країни на 2017 рік Верховна Рада України затвердила 24 грудня. «За» проголосували 274 депутати при необхідних 226. За документ не голосували в повному складі депутати «Батьківщини» і «Опозиційного блоку». Серед пріоритетів: зростання обороноздатності країни, піднесення економіки і соціальні стандарти, добитися остаточного рішення щодо безвізового режиму для громадян України, завершити ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС.

Нинішня конфігурація влади не стала закінченням політичної кризи. Вадим Новинський, народний депутат України: «Завдання реформ – не пофарбувати фасад, а перебудувати систему. Країні потрібна «революція зверху» – добре управляючий контрольований процес зміни системи. Для цього потрібна нова Конституція. Опозиційний блок презентував свій проект нової Конституції, який передбачає максимальну демократизацію, передачу владних повноважень і бюджетів у регіони, скорочення кількості народних депутатів і введення двопалатного парламенту» [20].

Формування політичної нації, консолідаційної ідеології. Нація – одна зі складних категорій у політичній науці. Останнім часом актуалізується науковий інтерес до дослідження цієї категорії. До істотних ознак нації, як правило, відносять спільність території, мови, культури, економічних зв'язків, психологічних особливостей, самоідентифікаційних характеристик тощо. Зрештою, політична теорія визначає націю як політичну спільноту, яка об'єднує всіх громадян держави незалежно від їх етнічного, соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. Спільна державна мова, спільні символи, спільна лояльність до держави та її законів, спільні інтереси і надії на майбутнє стають новітніми сутнісними характеристиками нації, створюють її синонімічні доповнення – «політична нація», «нація – держава» [21].

Виходимо з того, що в Україні суб'єктом права на самовизначення проголошена не нація, яка дала назву країні, а народ у цілому, тобто не етнічна спільність, а поліетнічне громадянське суспільство.

Більш високою фазою розвитку нації є нація політична, тобто згуртування у спільних інтересах в одній державі різноетнічних громад на основі рівності громадянських прав і взаємоповаги [22].

До політичної нації належать українці, росіяни, білоруси, євреї, угорці, кримські татари та інші етнонаціональні групи. Підкреслимо при цьому, що українці як етнічна нація дають назву країні. Українська мова є державною. Становлення української політичної нації можливе лише на загальноцивілізаційних принципах громадянського суспільства, тоді коли будуть створені економічні, соціальні, духовні умови, які працюють на націю. Лише їй під силу вивести з кризи економіку, науку, освіту, культуру, підняти на рівень державної українську мову, гарантувати вільний розвиток російської мови як мови міжнаціонального спілкування, мов національних меншин, стимулювати прагнення вивчати іноземні мови, передусім європейських країн.

Останнім часом в українському суспільстві розгорнулася гостра дискусія – про від'єднання частини східних і південних регіонів від західних земель України. Суть дискусії: нехай проросійсько налаштовані області відійдуть і не висять баластом, заважаючи іншій частині країни розвиватися. Процес від'єднання може призвести до розпаду країни.

Небезпека ця посилюється тим, що в умовах російської агресії на Сході України різко погіршилися відносини не тільки між політичними режимами України і Росії, а, що більш небезпечно, між громадянами України – українцями і росіянами.

Владні структури не мають права не враховувати, що останнім часом націонал-екстремістські сили помітно зміцнили свої позиції в західних регіонах і столиці України, ведуть масову пропаганду щодо «героїзації» ОУН – УПА та їх лідерів.

Дії влади з відпору проявам націоналізму практично відсутні.

«Світова історія свідчить, що успіхів досягають саме ті, хто об'єднував націю в тяжкі часи, хто забував про особисті інтереси, хто знаходив і в нас поетів і музикантів, які писали натхненні гімни і

переможні марші. Висот досягав той, для кого державні інтереси ставали справою свого життя.

Тільки так можна спасти Україну» (23).

Отже, без формування політичної нації подолання факторів, які не сприяють цьому процесу, становлення й утвердження сильної держави принципово неможливе.

Утвердження інноваційно-технологічної моделі сучасної економіки. У процесі трансформації політичної та економічної системи в Україні йде пошук моделі ефективного розвитку економіки.

Як вважають експерти, в своєму економічному розвитку Україна повинна перейти від доктрини «навздогінного розвитку» до стратегії «випереджаючого розвитку», в основі якої інноваційно-технологічна модель змішаної економіки, де державне і приватне так чи інакше переплітаються. У зв'язку з цим економіка України вимагає істотних структурних змін, а це неможливо без формування механізму відновлення цілісної національної, а не корпоративної економіки (за роки незалежності так і не вдалося його сформувати). Тому необхідна концепція економічних реформ, що передбачає перерозподіл приватних накопичень, спрямованих не на подальше збагачення їх власників (ідеться насамперед про олігархів), а на утвердження інноваційних технологій. Ідеться про те, щоб держава насправді стала на інноваційний шлях розвитку, активно втрутилася в сфері створення і впровадження інновацій, реальне проведення модернізації. Як це робили ті самі «кляті більшовики», які прийняли Росію в лаптях, із сохою і перетворили її на космічну державу.

Аналітик «Простобанк консалтинг» І.Нікітченко: «Не варто продавати прибуткові державні підприємства, адже вони підвищують економічну безпеку країни, наприклад, в Україні частка державного сектору в економіці 12 відсотків, а в Китаї понад 60 відсотків» [24]. На такий підхід має бути спрямований Державний бюджет на 2017 рік.

У цьому разі була б забезпечена значно більша ефективність (а головне – в інтересах усієї країни) використання результатів діяльності цих галузей, ніж тоді, коли цим займається і керує наш «ефективний» власник. Держава також ефективно гарантувала б безпеку праці та розвиток соціальної сфери підприємств.

Урахування інтересів усіх регіонів, зміцнення економіки, перемога над безробіттям, підвищення соціальних стандартів сприятимуть тому, що на тлі поліпшення добробуту всі суперечності, які роз'єднують громадян країни на Схід і Захід, будуть забуті або втратять свою гостроту. І мають бути здійснені назрілі соціально-економічні реформи, здатні змінити ситуацію в житті людей, а отже, і об'єднати їх у почутті патріотизму і гордості за те, що вони живуть у цій країні [25].

Стратегія зовнішньополітичної діяльності. Насамперед стратегія зовнішньої політики повинна бути адекватною міжнародним і внутрішньополітичним реаліям.

На міжнародній арені Україна, зважаючи на її геополітичні характеристики, є помітним суб'єктом у світовій розстановці сил. За площею (603,7 тис. км².) Україна посідає друге місце в Європі, поступаючись лише Росії. За кількістю населення (46,6 млн. осіб) – шосте місце в Європі після Росії, Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції.

Україна є членом і спостерігачем у 28 міжнародних організаціях, зокрема, однією із держав-засновників Організації Об'єднаних Націй.

В Україні, зокрема у Карпатах, розташований географічний центр Європи.

З позиції класичної геополітики українську геостратегію характеризують дві головні парадигми: євроатлантична та євразійська, що зумовлено специфікою геополітичних координат України, її належністю водночас до двох регіонів – Європи та Євразії і, до того ж, її периферійним розташуванням. За логікою речей, на початку ХХІ століття Україна виступає об'єктом інтересів провідних геополітичних гравців, у першу чергу – Європейського Союзу, Росії, США.

Європейський вибір України, намір стати членом Європейського Союзу був визначений на етапі формування основ зовнішньої політики нашої держави. Україна, усвідомлюючи себе невід'ємною частиною європейського простору, задекларувала намір стати повноцінним членом ЄС. Європейська інтеграція залишається стратегічним напрямом української зовнішньої політики.

До останнього часу Європейський Союз – один із потужних лідерів ХХІ століття, унікальне міждержавне співтовариство, своєрідний дороговказ для інших країн, що становлять людську цивілізацію. 28 країн-членів Європейського Союзу об'єднують близько 490 млн людей, його ВВП становить близько 10 трлн євро.

За всіх проблем Європейського Союзу, які виявила остання світова фінансово-економічна криза (економічна криза в Греції та ряді інших країн), поряд з Україною просто не було іншого політичного угруповання, яке могло б служити зразком для державного розвитку.

Тривалий час, особливо в останні роки, міжнародна політика України проходила під знаком утвердження євроінтеграційного курсу. Президент провів десятки закордонних візитів, приймав зарубіжних діячів у себе. Все йшло до того, що Україна стане асоційованим членом Євросоюзу. 21 листопада 2013 року за сім днів до Вільнюського саміту, де передбачалося підписати Угоду про асоціацію Україна – ЄС, Кабінет Міністрів України прийняв постанову, відповідно до якої підготовка цього важливого документа призупинялася.

Постанова уряду викликала надзвичайну напругу в засобах масової інформації, в політичному житті країни, в Європейському Союзі і призвела, як показали подальші події, до глибокої політичної та економічної кризи міжнародного масштабу. Образно кажучи, Україна вдарилася головою в лобове скло і влада мала дати аргументовану відповідь на запитання, чому так сталося і як вийти з такого становища.

Ескалація конфлікту між владою і опозицією в Україні під постійним контролем за рубежем: у США, Європейському Союзі, Росії.

США. Держпарламент США не тільки спостерігає, як відбуваються події в Україні, а постійно підтримує зв'язок з лідерами опозиції, з владними структурами через Посольство США в Україні і безпосередньою участю державних чиновників у цих подіях. 12 – 13 квітня 2014 року Київ відвідав директор Центрального розвідувального управління США Джон Беннан. Після цього візиту в.о. Президента України О. Турчинов оголосив про початок

широкомасштабної антитерористичної операції на Сході країни з використанням збройних сил.

За великим рахунком Вашингтону вигідно, щоб військовий конфлікт в Україні продовжувався [26]. З одного боку, це дає США змогу вести геополітичні ігри проти Росії на чужій території. З іншого – для США дуже важливо, щоб Європейський Союз, втягнутий у цей конфлікт, якомога довше залишався в рецесії і не міг розвиватися.

Вибори в США президента Дональда Трампа, заяви нового президента говорять про те, що Україні доведеться поборотися за доброзичливе ставлення нової адміністрації до нашої країни [27]. Йдеться насамперед про те, що Україна повинна продемонструвати нову якість політики всередині країни, тоді і новому президенту наша країна стане більш цікавою.

Європейський Союз. У ЄС ситуацію в Україні обговорюють постійно. Україну орієнтують на виключно мирний спосіб розв'язання внутрішнього конфлікту.

Німеччина, яка практично очолює ЄС, протягом останніх 15 років перетворилася в могутнього гравця Європи, а після США і Китаю – в третю за розміром експорту країну [28]. За сприяння США Німеччина вимушена очолити коаліцію проти Росії і об'єднати Захід навколо цього питання. При цьому, відстоюючи непорушність кордонів і засуджуючи незаконну анексію Криму, Берлін категорично виключає постачання зброї і, тим більше, відправку військ, що роздратовує і розчаровує Україну.

Слід зазначити, що дії окремих представників урядів країн Європи і послів деяких держав свідчать про безпосереднє втручання у внутрішні справи України, як правило, у власних інтересах.

Що стосується підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. Угоду про асоціацію з ЄС, її політичну частину 21 березня 2014 року підписали Прем'єр-міністр Арсеній Яценюк, керівник ЄС і лідери 27 країн-членів ЄС (за винятком Нідерландів), а 27 червня в цьому самому складі економічну частину Угоди підписав обраний на той час Президент України Петро Порошенко. 16 вересня Угода ратифікована Верховною Радою України та Європарламентом. Угода про асоціацію з ЄС визначає євроінтеграційний курс зовнішньополітичного вибору країни. Підписання Угоди про асоціацію відкриває для України шлях до

безвізового режиму. При цьому слід мати на увазі, що Угода про асоціацію, якою Європейський Союз заманює Україну, – скоріше спроба нав'язати відповідну політичну і фінансову політику, яка відповідала б його інтересам, ніж крок до побудови партнерських відносин [29].

Нідерланди (єдина країна, що утрималася від ратифікації).

П'ять доповнень до тексту Угоди (запропонованих урядом Нідерландів) Європейський Союз прийняв на брюссельському саміті в грудні 2016 року [30].

1. Не надавати Україні права претендувати на членство в співдружності. 2. Ненадавати гарантій безпеки. 3. Не надавати додаткової військової допомоги. 4. Не надавати фінансової допомоги. 5. Не надавати ніяких привілеїв на європейському ринку праці.

Експерти «згодні, що для Угоди вимоги песимістичні, але заспокоюють – сама Угода від цього навряд чи постраждає». В тексті Угоди цих доповнень немає.

Костянтин Бондаренко: «Формально Україна стала ближче до Європи. Але на практиці Європа дистанціюється від нас. У ЄС спостерігається на ділі деяка роздратованість Україною. Європейці втомилися вимагати від нас реформ і не бачити їх реалізацію. Їм не подобається, що Україна просить допомогу, а сама нічого не робить для свого процвітання, не спроможна самостійно розв'язувати свої проблеми» [31].

Росія. 17 грудня 2013 року відбулася зустріч президентів України і Росії, на якій розглядалися стратегічні проблеми з українсько-російських взаємовідносин. Питання про вступ України в Митний союз, як і інтеграція, не обговорювалися.

Було досягнуто домовленості, що Росія знизить ціну газу для України до 268,5 дол. за тисячу кубометрів. Керівники «Газпрому» і «Нафтогазу» підписали доповнення до контракту на поставку і транзит голубого палива. Доповнення мало діяти з січня 2014 року до закінчення контракту у 2019 році.

Передбачалося, що Росія розмістить у цінних паперах українського уряду частину своїх резервів із Фонду національного добробуту в обсязі 15 млрд доларів з метою підтримки бюджету України.

Україна і Росія підписали «Дорожню карту» щодо поступової відміни всіх обмежень при взаємній торгівлі, про спільні дії зі спорудження переходу через Керченську протоку, активізацію роботи з відновлення серійного виробництва літаків типу АН-134, а за підсумками випробування військово-транспортного літака АН-70 – прийняти рішення про початок його серійного виробництва.

Прийняті стратегічні рішення президентами України і Росії втратили силу в зв'язку з підписанням Україною Угоди про асоціації з ЄС, а також через анексію РФ Криму.

У форматі ЄС – Росія – Україна 5 вересня був підписаний Мінський протокол, а 20-го – Меморандум про його реалізацію.

11–12 лютого 2015 року відбулася чергова зустріч «Мінськ-2» за участю президентів РФ, Франції, канцлера Німеччини, Президента України. Обговорювався процес реалізації попередніх домовленостей.

Володимир Хандогій: «Я не виступаю за відмову від мінського формату, але чи є впевненість у тому, що він досягне своєї мети – відновлення територіальної цілісності України? Через це треба шукати й інші шляхи» [32].

Володимир Огрізко: «Коли говорять, що немає військового розв'язання проблеми, то також, на великий жаль, немає дипломатичного розв'язання. Через те тут повинне бути поєднання як дипломатичних, так і військових заходів» [33].

Українська політична еліта повинна усвідомити, що Росія і далі буде здійснювати військову агресію, а також економічний тиск, використовуючи як основний інструмент свої збройні сили та енергетичні ресурси, а Брюссель і Берлін будуть нарощувати політичні вимоги, прагнучи зі сторони вибрати для себе конфігурацію української влади.

23 червня 2016 р. відбувся референдум у Великобританії про вихід країни з Європейського Союзу. За вихід проголосувало 52 відсотки громадян із тих, хто взяв участь у референдумі. Вихід Великобританії із Європейського Союзу послабить євронадії України. Європейський Союз вимушений буде займатися вирішенням внутрішніх питань [34].

Через 23 роки після створення Європейський Союз опинився перед реальною загрозою розпаду [35].

Одним з ключових моментів створення ЄС була політика мультикультуралізму. Вважалося, що всі емігранти, які приїжджали в Європу, повинні асимілюватися в європейські цінності. Життя показало повний провал цих очікувань. Після початку сирійської кризи в Європу нахлинули мільйони людей з країн, охоплених війнами і кризою. А європейські країни виявились абсолютно неготовими до цього. Місцева влада не володіє ситуацією. Францію і Німеччину потряс ряд терористичних актів.

Як уже говорилося, громадяни Великобританії уже висловилися за вихід із Євросоюзу. В ряді країн набирає рух так званих євроскептиків, які також ратують за вихід із Європейського Союзу. Одним словом, в Євросоюзі виникли центробіжні процеси, які загрожують самому його існуванню. Його збереження буде залежати від того, як європейські лідери зможуть адекватно визначити політику ЄС стосовно виниклих криз.

Директор Українського інституту аналізу та менеджменту політики Руслан Бортнік: «Для України це буде означати, що питання євроінтеграції, яке і так сьогодні дуже далеко від нас, буде відкладене ще далі, якщо взагалі стане можливим. Негативно відіб'ється це і на переговорах щодо Донбасу. ЄС буде концентруватися на внутрішніх проблемах, через що роль Євросоюзу на мінському урегулюванні також може ослабнути» [35].

Слід погодитися з китайською газетою «Бейцзін цінник бао»: «До тих пір, поки Україна вважає Америку і Європу своїми союзниками, в країні продовжується кровопролиття. Ані США, ані Європа не збираються ризикувати заради України. Навпаки, вона для них не більше, ніж інструмент для здійснення своїх цілей. Для того, щоб подолати кризу, необхідно все ж спиратися на свої власні сили. Тільки так можна переломити ситуацію в Україні» [36].

Не так давно Президент України (1994 – 2005 рр.) Леонід Кучма згадував, що в 1990-ті роки глава російської держави Борис Єльцин «не втручався і не давав втручатися всім іншим росіянам» у внутрішні справи Києва. Ситуація змінилася з приходом до влади

Володимира Путіна. Восени 2003 року Росія раптом почала насипати в Керченській протоці дамбу до українського острова Тузла, щоб приєднати його до свого Таманського півострова. Це була перша після розпаду СРСР суперечка між нашими державами, яка ледь не переросла в бойові дії. Захід тоді промовчав. Тільки Пекін чітко заявив, що, чис б то не було, посягання на територіальну цілісність України недопустиме. «Ось тоді я закарбував собі на носі наступне: нікому у світі Україна не потрібна. Розраховувати ми можемо тільки на себе. Тільки сильна і дієздатна держава спроможна захистити територіальну цілісність і суверенітет країни» [37].

Володимир Гройсман визначив п'ять основних напрямів роботи Кабінету Міністрів України до 2020 року [38]. Перший – зростання економіки, створення нових робочих місць, підвищення зарплат. По-перше, будівництва нових шляхів. Другий – впорядкувати електронне державне управління, що зменшить корупцію, посилить децентралізацію влади. Третій – реформа охорони здоров'я і освіти. Четвертий – до 2020 року повинна запрацювати справедлива судова система. П'ятий – продовження зміцнення обороноздатності країни.

Вадим Карасьов: «Ми не будемо такі, як Іран, Росія, Китай. Але статус середньої регіональної держави можемо собі забезпечити, не слід чекати, що нас кудись запросять, ще й стільці підставлять. Ми на порозі великих змін, це може спровокувати й інші внутрішні зміни в бік посилення державності. Нарешті-то, можливо, головною метою для нашої влади стане не збагачення і прикриття цього збагачення брехливими мішенями, а чітке розуміння – або в Європейський, або в Митний союз, третього не дано» [39].

Вихід один: Україна зобов'язана стати самостійним геополітичним гравцем, заклавши тим самим основу для успішного національного розвитку і зробивши надзвичайно важливий крок щодо створення системи регіональної безпеки [40]. Для цього слід мати ефективну систему влади, модернізовану економіку і сучасну армію. Саме на це спрямовані кардинальні реформи до 2020 року, презентовані Президентом держави.

1. Цит. за: Зеленюк Кристина. Судебная реформа: что изменилось, за и против / Кристина Зеленюк, Илья Требор // События недели: итоги и факты. – 2016. – 7 июня.
2. Скворцов Д. Топ-5 кризисов в украинской политике/Д. Скворцов, А. Гор // События недели: итоги и факты. – 2016. – 1 марта.
3. Див.: Захарова А. Порошенко: Год с булавой / А.Захарова, И.Солод // Сегодня. – 2015. – 22 мая.
4. Бурлаченко С. А. Имитация. Украина становится территорией? / С. Бурлаченко, А. Прохоров. // 2000.–2016. – 22–28 апреля.
5. Див.: Захарова А. Рада запретила гимн СССР и коммунизм/ А.Захарова // Сегодня. – 2015. – 11 апреля.
6. Джефферсон Т. Заметки о штате Виргиния / Т. Джефферсон // Антология мировой политической мысли. В 5 т. – Т.1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. – М., 1997. – С. 535.
7. Лінкольн А. Геттисберзька промова / А. Лінкольн // Невичерпність демократії. – К., 1994. – С. 80.
8. Дубовик-Рахова А. Владимир Гройсман: Мы парламентско-президентская республика и это не поддается ревизии/ А. Дубовик-Рахова // День. – 2015. – 17–18 апреля.
9. Див.: Силина Т. Украина в трех соснах: НАТО – Россия – ЕС / Т. Силина // Зеркало недели. – 2008. – 27 сентября.
10. Береза А. Знай своє місце: Україна в рейтингах / А. Береза // Ітоги тижня. – 2013. – 9–15 січня
11. Цит. за: Маскаева Е. Как узаконили распад: 25 лет Беловежским соглашениям / Е. Маскаева // События недели: итоги и факты. – 2016. – 6 декабря.
12. Цит. за: Салтыкова А. «Надо было до конца идти» и «25 лет назад Михаил Горбачев покинул пост Президента СССР» // События недели: итоги и факты. – 2017. – 3 января.
13. Див.: Редакция «2000». Честный взгляд в наше общее прошлое // 2000. – 2013. – 28 декабря – 3 января.
14. Симоненко В. Замкнутый круг коллективной безответственности В. Симоненко // 2000.–2016. – 8 апреля.
15. Див.: Тимофеев Виктор. 5 простых вопросов о децентрализации// Комсомольская правда в Украине. – 2015. – 27 августа –3 сентября.
16. Див.: Зеленюк К. Раздача власти: опыт Европы / Виктор Тимофеев / К. Зеленюк // Сегодня.–2015. – 15 октября.
17. Цит. за: Панченко А. Итоги реформы / А.Панченко // Сегодня. – 2016.– 19 декабря.
18. Див.: Крикуненко Я. Грехи Рады за два года: лион, коалиция и прогулы / Я. Крикуненко // Сегодня. – 2016. – 27 октября.

19. Див.: Коновалова Х. Задачи к Новому году: казна и безвиз/ Х. Коновалов // Сегодня. – 2016. – 4 ноября.
20. Новинский В. В ожидании политической осени / В.Новинский // Сегодня. – 2016. – 18 августа.
21. Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-ге вид., доп і перероб. – К. : Генеза, 2004. – С. 396.
22. Див.: Заруба О. Нація чи інтеграція? Про пошук національної ідеї в контексті євроатлантичної інтеграції / О. Заруба // Україна в європейському контексті. Гражданское общество и средства массовой информации. Пиар-деятельность в СМИ. – Луганск : Национальный пед. ун-т им. Т.Шевченко, 2004. – С.128.
23. Цит.за: Спаси страну: план для власти// Сегодня.–2016.–12 мая.
24. Ульяновский А. Якорь спасения или соломинка для утопающего? К воссозданию Минпромполитики / А. Ульяновский // 2000. – 2013. – 8 – 14 марта.
25. Монтень де М. Как объединить Украину / Мишель де Монтень // Столичные новости. – 2010. – 16 – 22 января.
26. Див.: Охрименко А. Кто выиграл от нерешенных проблем / А. Охрименко // События недели. Итоги и факты. – 2014. – 9 сентября.
27. Див.: Галаджий Е. Что ждать Украине от нового президента США/ Е.Галаджий // КП в Украине. – 2016. – 10–17 ноября.
28. Див.: Пелкин Т.М. Смена парадигм. О новой роли Берлина в мире / Т.М. Пелкин // День. – 2015. – 19–20 июня.
29. Див.: Дубенко Л. Эрик Боке: «Украину пытаются силой затянуть в ЕС» / Л. Дубенко // 2000. – 2014. – 27 июня.
30. Див.: Требор И. Путь Украины в Европу: Голландия уже не против / И. Требор // Сегодня. – 2016. –19 декабря.
31. Цит. за: Рябоконь А. Новое государство нам теперь строить с нуля / А. Рябоконь, Е. Гараджский // Комсомольская правда.–2014.–21 ноября.
32. Владимир Хандогий: «Без ООН наша планета была бы гораздо более опаснее для жизни» // 2000. – 2015. – 18–24 сентября.
33. Цит.за: Володимир Огрязко экс-министр иностранных дел Украины // День. – 2015. – 13–14 марта.
34. Цит.за: Ковальчук И. Туманный референдум: «За» и «Против» выхода / И. Ковальчук, И. Требор // Сегодня. – 2016. – 24 июня.
35. Див.: Тимофеев В. Будущее Евросоюза у опасной черты / В. Тимофеев // КП в Украине. – 2016. – 1 ноября.
36. Цит. за: Люзунько С. Порошенко больше других заинтересован в прекращении войны / С. Люзунько // 2000. – 2014. – 5 сентября.
37. Цит. за: Галух А. // Факты. – 2015. – 8 августа.

38. Див.: Панченко А. Стратегия Кабмина года / А.Панченко // Сегодня.– 2017. – 18 января.

39. Денисенко Л. Прогноз от Карасева: вторая половина года будет бурной / Л.Денисенко // 2000. – 2016. – 23 декабря.

40. Див.: Таракчи Н. Стать самостоятельным политическим игроком – иного не дано / Н. Таракчи // 2000. – 2012. – 23 ноября.